

HRVATSKA LIRIKA

B. BORKO

Razvojne smeri in individualna prizadevanja v hrvatski liriki zadnjih dvajsetih let bi bilo mogoče bolj zaradi preglednosti kakor po notranji nujnosti razdeliti v dve razdobji: Nekako prvih deset let je stala hrvatska lirična produkcija v znamenju bojev za nov izraz, za poetiko, ki bi ustrezala revolucionarni razpoloženosti mladega rodu. Hočem reči, da so mladi pesniki v tem razdobju mnogo eksperimentirali s formo, s pesniškimi izrazili, z miselno in čustveno vsebino svojih pesmi. Z večje časovne odmaknjenosti, kakor je naša, se bo morda to razdobje zdelo kot krčevito izločanje tistih umetniških stimulantov, ki jih je v hrvatski poeziji zarodila generacija impresionistov, simbolistov in novoromantikov. Hrvatski ekspresionizem kaže prav v pesniškem delu svojega največjega reprezentanta in edinega mojstra, Miroslava Krležę, koliko duhovne hrane je prispevala prejšnja generacija in kako so mogla šele v takih umotvorih, kakor so n. pr. Krleževe simfonije in najboljše lirične pesmi, vse te razn narodne pesniške prvine prejšnjega in mladega rodu dobiti svojo sintetično podobo. Krleževa poezija, če jo gledamo z zrelišča razvoja pesniške umetnosti na Hrvatskem, je v najizrazitejši obliki združila in s pesnikovim močnim talentom prekrasila vse artistične pridobitve pokolenja Matošev, Vidrićev, Nazorov in Wiesnerjev ter jim dodala nemir in nove miselne stimulantne razdobja po veliki evropski vojni.

Drugo razdobje se je začelo šele pred dobrimi petimi leti. Pred njim je po izčrpanosti in utrujenosti, s katero je jelo počasi izzvenevati razdobje ekspresionizma, nastopilo ne le za poezijo, marveč tudi za lepo prozo medvladje nekoliko suhih let. V ospredju vsega zanimanja so stali politični boji in videz je kazal, da je hrvatska literatura zašla v kritične vrtince časa, ki je neprijazen vsemu, kar je poetično, subtilno in krhko, kakor je poezija že po stari Platonovi misli. Boji za nove pesniške forme so se zdeli spričo življenjske stvarnosti tega časa neaktualni in odvečni, tendenčna primes pa tudi ni več užigala. V zadnjih letih so se jeli zapovrstjo oglašati mladi talenti, ki so naposled razpršili bojazen glede hrvatske poezije. Nastopila je generacija, ki ji ni več mar toliko kakor prvemu povojnemu rodu za razbijanje starih vrednot in za vse tiste zapleteno filozofiranje o poeziji, ki je premnogim mladim pesnikom po l. 1918. zatemnilo čisti in jasni duhovni pogled na liriko in umetnost sploh. S pesniškimi deli, ki so formalno dokaj raznolična, ki jih pa vse označuje neka nova neposrednost in sveži življenjski vzgon, se čedalje bolj uveljavlja pokolenje mladih pesnikov, zbranih večidel okrog »Hrvatske revije«. Njegove pesniške žetve so tako obilne in tako polne klenega sadu, da lahko govorimo o pravi renesansi hrvatskega lirizma. Prepričan sem, da današnja hrvatska lirika prekaša vso sočasno lirično tvornost Slovencev in Srbov ter zastavlja vprašanje, v kakšnem odnosu je ta bujni priliv lirizma pri Hrvatih s stvarnim stanjem hrvatskega narodnega življenja? Če uvažujemo, da imajo Hrvati morda najlepšo narodno liriko in krasne balade in romance, delo neznanih ljudskih poetov v planinskih in ravninskih krajinah Hrvatske, tedaj se lahko samo vprašamo, zakaj so bila prva razvojna razdobja hrvatske lirike tja do Moderne tako siromašna pravega, čistega lirizma? Krleža je nekje zapisal, kako osamljenega se je počutil v sredini, kjer mu je mogel biti duhovni tovariš samo kakšen Kranj-

čević. Zdi se, da hrvatski lirizem — prav kakor ostale literarne zvrsti — šele razvija popje za najlepši razcvet svoje stvarjalne moči in lepote.

Pododboru Matice Hrvatske v Zagrebu gre hvala za dejanje, ki bi se v tem razkričano apoetičnem času zdelo drzno in tvegano: izdal je hkratu serijo desetih knjig mlade hrvatske lirike. Že ta založniška gesta je vredna, da preide v kroniko literarnega življenja naših dni. Teh deset okusno natisnjenih in vezanih pesniških zbirk je ležalo pred menoj že nekaj časa kot stalen izziv k pesniškemu simpoziju, k uživanju muzike in slikovitosti jezika, v katerem je moj rojak Stanko Vraz samo jecljal in ki šele po formalnih zmagah Moderne prehaja k potratnemu izbiranju vsega svojega ritmičnega, metaforičnega in besednega bogastva.

V tej seriji so zastopana imena: Mate Balota, Slavko Batušić, Antun Bonifačić, Dobriša Cesarić, Vladimir Kovačić, Ivo Kozarčanin, Vjekoslav Majer, Antun Nizeteo, Luka Perković in Vlado Vlasisavljević. Deset imen, ki nedvomno predstavljajo če ne same velike uspehe, pa vsaj velike nadeje hrvaške poezije, vendar bi jim bilo treba pridružiti še nekatere, ki niso zastopani v tej seriji, predvsem D. Tadijanovića, Olinka Delorka in Stanislava Simića.

Bilo bi nápak, če bi hotel kdo začrtati objektivno veljavne skupne poteze te deseterice pesnikov ali določiti dokončni umetniški profil posameznega avtorja. Predvsem se nam ne zdi verjetno, da bi to plejado pesnikov, katerih najstarejši se je rodil l. 1898, najmlajši pa l. 1913, družilo kaj drugega kot ohlapna generacijska skupnost in izkušnost. Čeprav so se večidel uveljavljali v »Hrvatski reviji«, ni nujno, da bi kot pesniki priznavali neko programatsko skupnost, ki bi bila v zvezi z ideologijo te edine literarno pomenljive hrvatske revije, ki izhaja nepretrgoma več kakor deset let. Vzlic stilni raznolčnosti pa kaže njihovo pesniško stvarjanje isto občutje sproščenosti in vitalnosti; vsi imajo približno isti odnos do lirizma, očitujejo isto opojnost življenjskega instinkta in vsem je skupna potreba, da se — četudi skozi transparent svojega liričnega doživljanja — približajo stvarnosti časa in okolja. Od svojih predhodnikov so posneli formalne odlike, predvsem subtilnost jezika, ki je šel skozi mavrične kopeli simbolizma in se preizkusil v subjektivizmu ekspresionizma, dalje smelost pesniške misli, ki se ne boji niti očitne življenjske banalnosti, ter smisel za notranjo melodijo verza, skrivajočo se ponekod — za razliko od starejše poezije — v svobodnem verzu. Pretežno pa vztrajajo pri oblikah, ki jih je uveljavljala že predvojna Moderna, samo da goje namesto sonetov in drugih starejših oblik lahkotno, krhko chanson, kateri zadošča včasí — prav kakor v orientalski liriki — le nekaj verzov, da izrazi neko razpoloženost ali celó kakšno pretresljivejše in napadalno pesnikovo doživetje.

Če primerjamo pesmi navedene deseterice s skupino poetov, ki so se malo pred prvo svetovno vojno zbrali v pesniškem zborniku »Hrvatska mlada lirika«, vidimo, da so današnji liriki manj zaposleni z lastno boleščjo in bolj dovzetni za skupne muke in bojazni socialno zatiranih slojev, da kažejo posebne simpatije do drobnih reči in brezpomembnih ljudi; da ima erotika pri njih manjši pomen ali vsaj drugo mesto v njihovi hierarhiji življenjskih sil in vrednot. Tej generaciji se pozna, da živi v dobi neprestanega razvrednotevanja, vendar je za razliko od prvega povojnega pokolenja pesnikov bolj konstruktivna, manj racionalistična in bolj emotivna v svojem odnosu do sveta in življenja. Vsem je skupna nova, tu domala poganska,

naturistična, tam spiritualizirana in ponekod v neko vrsto panteizma povzdignjena ljubezen do narave in njenih lepot, ki vedno znova mikajo kreativno domišljijo pesnikov, živečih v rustikalnem okolju, izven milijonskih mest in njihove čez mero tehnične civilizacije. Nekateri kažejo prav posebno zvezanost z domačo zemljo, s kmetom, z vasjo in črpajo iz nje dobršen del svojih navdahnjenj. Sicer pa velja tudi za njihovo poezijo, kar je Thierry-Maulnier povedal o sleherni poeziji v svoji »L' Introduction à la Poésie française« (Paris, 1939): »La poésie oppose aux définitions une résistance particulière parce qu'elle se résigne mal à n'être qu'essence et, possédant son existence la plus certaine au coeur même de l'ineffable, s'évanouit dans la clarté.« Ne da bi hoteli postavljati definicije, moramo reči, da je lirizem te deseteorice bolj spontan in neposreden, skoraj bi dejal dinamičen, kakor je bil lirizem predvojne Moderne, ter da se razvija v večji ali manjši razdalji bodisi od čiste poezije, bodisi od poezije nove stvarnosti. Pristen, globoko zasajen vitalizem utegne biti skupen imenovalec za značilnosti te poezije tridesetletnikov.

Zbirka Mata Balote »Dragi kamen« je nastala v znamenju zavestnega regionalizma. Vse pesmi so spisane v čakavskem narečju, ki mu je Vladimir Nazor menda prvi odprl pot v hrvatsko moderno poezijo. Lirika Mata Balote, čigar ime je psevdonim intelektualca, ki je šel skozi trdo šolo fizičnega dela, je subtilen izraz življenja kmetov in ribičev v Istri in ob Kvarnerju. Zdi se, da je poškopljena z morsko vodo in da vonja po soli. Balota stremi k objektivni poeziji, ki jemlje sižeje neposredno iz življenja in jih niti ne čisti v kreativni domišljiji več kakor je treba, da napolnijo pesniško formo in učinkujejo s svojim ritmom in z melodijo svojih rim. Zato je po strukturi svoje poezije izmed vse deseteorice najbliže ljudski pesmi, kar bi bil tudi tedaj, če se ne bi izražal v narečju. Po starosti je Balota štiri-desetletnik.

»23 p j e s m e« Slavka B a t u š i ć a so formalno še blizu ekspresionizmu, ki dobiva pri njem podtalno barvo od nekakega modernega romantizma. Le-ta se razodeva v pesnikovem hrepenenju po daljavah, v nagibu k eksotičnosti, v opevanju gibanja, vožnje, spremembe slik in doživljajev. Je tipičen pesnik sodobnega dinamizma in v tem skoraj futurističnega duha; v njegovi »Radio-poemi« se oglašajo odmevi aeropoezije. Ta kosmopolit se včasih ogreje za domačnost in skuša v nekaterih pesniških akvarelih, kakor so na pr. »Tri pjesme o mome Zagorcu«, zajeti podobo življenjske stvarnosti. Slovenec se zaustavi pred njegovim »Povratkom«:

Vani kiša suzi
Zvone signali
Ja znam: to je Maribor
Slavni restoran je prazan
Dva kelnera, tri muhe i ja
Slatko miriše pivo i gulaš.

Ante B o n i f a č i ć je dal svoje zbirki preprosti naslov »P j e s m e«. Je izrazit pesnik morja in dalmatinskih tal, prav kakor Vladimir Nazor. Iz njegovih verzov čutimo, kako jasne in prozorne so mu vse stvari; ozračje njegove poezije je čisto in sončno. Bonifačičeva lirika je zorela pod vplivi postsymbolističnih struj v francoski in italijanski literaturi. Pesnik je zelo blizu naravi, ki ga zanima in mika silneje kakor ženska. Kakor Balota, je tudi

Bonifačić blizu morju in ribičem; medtem ko je prvi pesnik v tem odnosu elementaren do primitivnosti, je Bonifačić bolj opazovalec, ki projicira vnanji svet skozi svojega kultiviranega duha in čustveno vzvalovano dušo. V tretjem delu so zbrane same drobne pesmi, v katerih ga vers libre ponekod zapelje k stvarjalni površnosti, ki je blizu besednemu igračkanju.

Dobriša Cesarić je zastopan z zbirko »Spasena svijetla«. Je pesnik malomestnega življenja in mestne periferije, majhnih kavarn, tihe, neizživete bolesti, zastrtega hrepenenja in neke, skoraj bi dejal sramežljive melanholije, ki se skuša opogumiti z razumevanjem življenjske stvarnosti. Opeva vlak, ki odnaša njegovo hrepenenje po Parizu, po daljnem svetu; letala, ki pojo svojo visoko pesem »nad bijedom naših dana bonih«, razpoložena na obodu mesta, mrtvašnico najbednejših — da omenim samo nekatere njegove značilne motive. Zdi se, kakor bi bilo krhko in nežno tkanje Cesarićeve poezije stvano na neko Krležovo pesem o mednarodnem vlaku, ki drvi skozi temno, blatno panonsko provinco in za katerim ostaja samo bežna podoba v duši onih, ki zaman čakajo, da bi vanj vstopili. Ena najboljših Cesarićevih pesmi »Trubač sa Seine« je posvečena spominu A. G. Matoša.

Vladimir Kovačić je imenoval svojo zbirko »Otrovano proljeće«. Ta naslov izraža spomine na žalostno mladost, ki se kljub siceršnjemu vitalizmu in naturizmu njegove poezije pogosto sproščajo v posameznih motivih, kakor mehurji na vodi. V njegovi liriki se močan življenjski nagon, ki ga kaže tudi znatna primes romantičnih emocij, srečuje s kontrastom misli na smrt, na minljivost, na bedo in nejevoljo resničnega življenja. V tem smislu opeva stare žene in poulična dekleta, končuje pa zbirko s pesmijo »Nad mojim grobom«.

Ivo Kozarčanin, ki se je v nekaj letih povzpел med najboljše mlade hrvatske pripovednike, kaže že v proznih spisih, koliko je vse njegovo doživljanje sveta podpluto z liričnim občutjem. Tonska skala tega občutja pozna nižino melanholije prav kakor višino opojnosti, ko se pesnikova duša zliiva s samo bitjo narave in se izpoveduje v simbolih. Vso njegovo zbirko »Mrtve oči« preveva naturistični osnovni ton: tudi tam, kjer izpoveduje svojo bolest ali svojo strast, je narava več kakor samo kulisarija njegovih emocij: je del velikega misterija, ki je vanj zapleten on sam z vsem bitjem in žitjem. Drugače je Kozarčanin bolj pesnik imaginativnega značaja: doživetja se mu spreminjajo v podobe, ki se jim najbolj prilegajo dolgi verzi; ritmična pravilnost nadomešča pri mnogih nedostajanje rim. Kozarčanin je kot pesnik morda najbližji modernemu klasicizmu; njegova poezija je — kakor zlasti v »Poemi o Bogu« in »Pohodu mrtvih« — podložena z reflektivno snovjo ter zgrajena v nadosebne in nadčasovne sfere. Šumenje listja, dež, žalostni glasovi iz daljave — to so spremljevalna znamenja njegove lirike. V nji je zajeto mnogo otožnosti in osebnega brezupa generacije, ki bi ob prepadu naših dni hotela živeti z vsemi svojimi čuti in vso razpaljeno dušo. Že se zajeda vanjo resignacija:

Prolaze godine, život tužan i siv. Crne, ružne slutnje
Ključu u srcu, koje se zebući steže. Ne mogu nikome
reći. Živeći patimo i pateći živimo. Sivimo.

Mnogo vedrejši toni se oglašajo iz zbirke Vjekoslava Majerja »Svirai i svijet«. V simbolu »svirača« je izražen življenjski nazor tega

avtorja drobne, tople lirike. Majer ima rad pravilne forme; njegova najtipičnejša pesem je kratka chanson, najznačilnejša so njegova lirična tihožitja, naslikana s sočnim, emotivno polnim, lahkim in prozornim pesniškim jezikom. Majer rad opeva stvari in jih obdaja s svojimi razpoloženjskimi občutji; deževne večere, mrtve vojake, ki trohne v namočeni jesenski prsti, cvetje na oknih siromaka; opeva don Juana, naslikanega na škatli sardin prav kakor Matošev grob na Mirogoju:

Katkad na grob list ti pane;
vrti se u plesu.
Idu ljudi. Šume grane.
Možda u svom lijesu
misliš, da to bije voda
o obale Seine,
il da tvoje društvo hoda
noću od Mateju.

Najmlajšega med to desetorico, Dalmatinca Ante Nizetea predstavlja zbirka »U s p a v a n k a v r e m e n u«. Pesnik, ki ga poznamo tudi kot prevajalca iz italijanščine, se je morda bolj kakor vsi ostali stikal s sodobno italijansko poezijo in se pri nji navzel ljubezni do verzov kratkega diha, kakor odsekanih, prehajajočih večkrat z neko igravo nemarnostjo drug v drugega, kakor da je ves njihov smisel samo v blesku besed in melodiji naglega ritma. Izmed vseh pesnikov te desetorice Nizeteo najbolj koketira s surrealizmom, vendar se mu ne predaja popolnoma. Za to je preveč pristen lirik, ki čuti, da mu poje duša. Prav kakor Bonifačičeva, je tudi Nizeteova lirika mediteranska: motivi z morja, odsevi vode, zrcaljenja na gladini, to je inspiracijski vir znatnega dela njegovih pesmi, ki razodevajo pogansko ljubezen do narave in imajo močno vitalno noto.

Tudi Luka Perković, avtor zbirke »Drugovanje s tišino«, je po krvi svoje lirike naturist, ki ne zatajuje življenjske radosti in se voljno vdaja neposrednim vtisom telesne življenjskosti. Njegov pesniški izraz je v neposrednem sorodstvu s poezijo predvojne Moderne, ki ima v njem avtentičnega nadaljevalca. Ta izraziti vitalist je izmed vse desetorice najbližji sodobni socialni in politični poeziji, kar kaže zlasti zadnji del njegove zbirke z naslovom »Za koru kruha«.

Tudi Vlado Vlasisavljević, pesnik knjige »Kruha i srca«, nadaljuje z novimi izraznimi oblikami tradicijo hrvatske Moderne. Je korenit imaginist, neposreden in svež v opevanju narave in človeškega življenja, poln sočutja s preprostimi ljudmi in umevanja za drobne reči in njihov pomen v življenju. Vlasisavljević je po formi sodoben, v svojem bistvu pa je lirik tistega, morda večnega kova, ki mu je poezija samo urejena govornica čustev in naivnega doživljanja sveta. Zato nas njegova lirika osvaja brez očitnih artističnih trikov: kot pesem mladega srca, ki na novo in s polno silo doživlja svet.

Zadržal sem se pri poskusu bežne karakteristike pesnikov, izmed katerih so nekateri premladi, da bi nam odkrili dokončni profil svoje umetniške individualnosti. Ta informativni pregled pomenljive serije pesniških zbirk se namenoma izogiblje kritičnemu razčlenjevanju. Treba pa je priznati, da nobena zbirka ni izpod ravni, ki jo je po zmagah Moderne zavzela hrvatska lirika v pesnitvah svojih kvalitetnih pesnikov. V sleherni je kos individual-

nega pesniškega sveta in skozi sleherno zbirko se odpira širši ali ožji pogled v občne pojave našega časa. Po duhovnem gostovanju pri teh pesnitvah nam ostaja prikus po nečem mladem in svežem, občutje rustikalnega duha te panonske in jadranske sredine, ki v novi banovini zopet tvori celoto hrvatske narodne in kulturne individualnosti. Poezija je najbolj poduhovljen in najbolj zgoščen izraz slehernega naroda, in če je nov priliv lirizma znamenje novih čustvenih in duhovnih osvojitvev hrvatskega naroda, tedaj bi bilo samo želeti, da bi visoki val kreativnega zanosa v poeziji tekel vzporedno z novim življenjem na drugih sproščenih področjih.

USTAVNA NAČELA FRANCOSKE REVOLUCIJE V USTAVAH SODOBNIH DRŽAV

VITO KRAJGER

Pred 150 leti je francoska ustavodajna skupščina (Konstituanta) gradila temelje novi državni ureditvi družbe, ki je izšla iz francoske revolucije najprej v Franciji, nato pa v 19. stoletju v celi vrsti revolucij tudi drugod po kontinentu. Ustave, ki so jih Franciji dale razne njene skupščine, so služile tudi kasnejšim novim tvorbam za vzor.

Temeljni kamen vseh teh ustav je bila francoska deklaracija pravic iz l. 1789. (La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen), ki proglašala za nedotakljive telesno, duhovno in gospodarsko svobodo posameznika in uvaja načelo enakosti pred zakoni. Obledela je pa kmalu in povsem izginila iz pisanih ustav držav 19. in 20. stoletja pravica državljanov, »zavrtni s silo vsako nezakonito dejanje, katero se hoče s silo izvršiti zoper nje« (čl. 10. in 11. Deklaracije, cit. po Pitamicu, »Država«, str. 196), kar je bilo povzeto po ameriški Deklaraciji neodvisnosti z dne 4. julija 1776., ki je proglasila: »Toda kadar dolga vrsta zlorab in prisvajanj zasleduje neprestano isti cilj in namero, da prisili ljudstvo pod popoln despotizem, ima to ljudstvo pravico in celo dolžnost, da odstrani tako vlado in postavi nove čuvarje za svojo bodočo varnost.« (Pitamic, prav tam.) Deklaracija iz l. 1789. našteva v čl. 2. kot naravne človeške pravice: svobodo, lastnino, varnost in odpor proti zatiranju.

Glede enakosti pravi Deklaracija iz l. 1789.: »Ljudje se rodijo in ostanejo svobodni in enaki v pravu. Socialne koristi morejo biti utemeljene samo v skupni koristi... Zakon mora biti enak za vse, kadar ščiti in kadar kaznuje. Vsi državljani, enaki v pogledu zakona, imajo enak dostop do vseh časti, javnih položajev in služb, po svoji sposobnosti in brez ozira na drugo razliko nego na njihove kreposti in zmožnosti.« (Pitamic, str. 220.) Meščanstvo je torej proglasilo enakost, »toda omejeno, 'družbeni koristi' podrejeno enakost. Priznalo je izrecno le davčno enakost, enakost pred zakonom in vsem enako pravico do služb s pogojem, da so zmožni. Pozabilo je, da na zmožnost vpliva bogastvo in zaradi pravice dedovanja tudi rojstvo« (Mathiez, Francoska Revolucija, I., str. 69).

Deklaracija pravic, katere nadaljnje vsebine ne bomo podrobneje navajali, je služila francoski ustavi iz l. 1789.—1791. za uvod. V ustavi sami se je